

Trek en overwintering van Roodborsten in een tuin in Leek

Klaas Koopman

Hoe graag willen we geloven dat het Roodborstje in onze tuin de hele winter dezelfde vogel is en dat jaarlijks hetzelfde Roodborstje in de herfst terugkeert om in onze tuin te overwinteren. Maar is dat ook de werkelijkheid?

Vanaf oktober 1989 doe ik onderzoek naar het voorkomen van vogels in de tuin bij mijn woning in Leek. Doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in voorkomen, trek en herkomst van de buiten het broedseizoen in mijn tuin voorkomende Roodborsten om vervolgens de uitkomst hiervan op een groter gebied te betrekken. Door dit onderzoek kan tegelijk de eerder gestelde vraag beantwoord worden. Dit artikel doet verslag van de uitkomsten van het onderzoek in de periode oktober 1989 tot oktober 2000.

Gebiedsbeschrijving, materiaal en methode

Het studiegebied betreft de achtertuin van mijn woning. De achtertuin heeft een oppervlakte van circa 400 m² en bestaat uit een grasveld dat aan de drie vrije zijden omgeven is door een strook inlandse bomen en struiken. De tuin vormt één geheel met de tuinen van de burens.

Van 1 oktober tot 29 april is steeds wanneer ik thuis was gekeken hoeveel Roodborsten in de tuin aanwezig waren. Per week is het maximum aantal genoteerd. Hierbij is van jaar tot jaar dezelfde weekindeling aangehouden (eerste week van 1 tot en met 7 oktober, enz.). 29 februari is als de achtste dag van de betreffende week opgenomen. Buiten deze periode is van de aanwezigheid van Roodborsten ook regelmatig aantekening gemaakt. Daarnaast werd met een tweetal mistnetten en een zeefval geprobeerd zoveel mogelijk Roodborsten te vangen voor ringonderzoek. Met de zeefval werd van 1 september tot 1 mei circa twee dagen per week gevangen plus in oktober en vanaf februari soms 's morgens vóór en 's avonds na werktijd. De mistnetten werden het gehele jaar gebruikt, hoewel in de zomerperiode niet intensief. Door de windgevoeligheid van mistnetten kon dit vangmiddel vaak niet gebruikt worden. De zeefval werd dagelijks (ook op de dagen waarop niet werd gevangen) voorzien van zonnebloempitten als lokvoer voor o.a. Groenling, Koolmees en Pimpelmees. Af en toe werd de zeefval ook van brood voorzien. Roodborsten eten geen zonnebloempitten, maar voelen zich sterk aangetrokken tot de zeefval. De reden hiervan kan zijn dat Groenlingen kleine deeltjes van de kern van de zonnebloempitten morsen of dat op het achtergebleven kaf van de zonnebloempitten en uitwerpselen van vogels kleine ongewervelde dieren voorkomen die dienen als voedsel voor de Roodborsten.

Omdat de nadruk in dit artikel op de periode buiten het broedseizoen ligt en de eerste jonge vogels vanaf juni worden gevangen, wordt met de term jaar steeds de periode van 1 juni tot 1 juni daaropvolgend bedoeld.

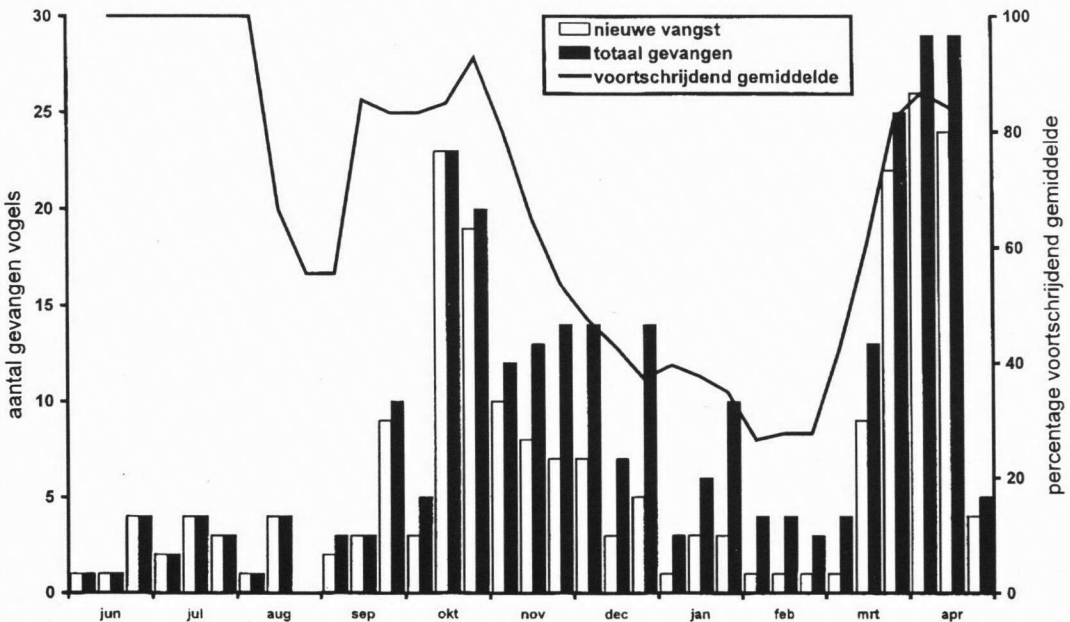
Resultaten

Tellingen

In mijn tuin broeden geen Roodborsten. Gelet op zingende vogels broeden ze wel in de directe omgeving. Wel wordt de soort tussen mei en oktober met enige regelmaat in de tuin aangetroffen. In mei en juni wordt af en toe een adulte, voedselzoekende vogel gezien, soms ook wordt voedsel verzameld voor de partner en/of jongen. Vanaf juni worden ook jonge vogels in hun nog juveniele verenpak aangetroffen. In de eerste week van oktober werden in de helft van de jaren geen Roodborsten waargenomen. Daarna is tot eind april in vrijwel alle jaren de soort wekelijks aangetroffen. In de jaren 1989/1990 tot en met 1999/2000 werden tussen 1 oktober en 29 april gemiddeld 1.2 Roodborsten per week gezien (s.d. = 0.28). Meestal is één vogel tegelijk aanwezig, af en toe twee of soms zelfs drie tegelijk. In oktober en april is er sprake van enige tolerantie ten aanzien van soortgenoten. In de rest van het winterhalfjaar geeft de aanwezigheid van meer dan één Roodborst aanleiding tot heftige territoriumgevechten.

Vangsten

In totaal werden 209 verschillende Roodborsten gevangen. Zes vogels werden in een volgend jaar teruggevangen en zijn voor dat jaar als nieuwe vangst meegerekend. Figuur 1 geeft een beeld van het aantalsverloop van de gevangen Roodborsten. Onderscheid is gemaakt tussen nieuw gevangen vogels en nieuw gevangen vogels plus terugvangsten. Terugvangsten in dezelfde decade van hetzelfde jaar zijn niet meegeteld. Tevens is in figuur 1 het percentage nieuw gevangen vogels van het totaal aantal gevangen vogels uitgezet (glijdend gemiddelde per drie decades). In mei is de soort niet gevangen, deels ook door een geringe vanginspanning. In juni - augustus zijn vooral juveniele vogels gevangen. In de laatste decade van september is er een opvallend piekje gevolgd door een dipje in de eerste decade van oktober. Daarna is er in de rest van oktober een piek. Van juni tot eind oktober zijn slechts weinig

Figuur 1. Aantal gevangen Roodborsten per decade in de periode 1 oktober 1989 tot 1 oktober 2000 waarbij onderscheid is gemaakt tussen nieuw gevangen vogels en totaal gevangen (nieuw gevangen vogels plus terugvangsten). Verder is het percentage nieuwe vangsten van het totaal aantal gevangen vogels gegeven.

Roodborsten meer dan één keer gevangen. Vanaf begin november nemen de nieuw gevangen aantallen vogels geleidelijk af. Tussen begin januari en begin maart worden nog slechts enkele nieuwe vogels gevangen (totaal elf vogels in elf jaar). Van begin november tot begin maart bestaan de vangsten voor een groot deel uit terugvangsten. De vangsten van nieuwe vogels stijgen vanaf de tweede decade van maart weer snel om van eind maart tot half april een top te bereiken van rond de 25 vogels per decade. In deze periode worden maar weinig vogels teruggevangen. Eind april worden nog maar enkele vogels gevangen.

Terugvangsten

Van de 215 nieuw gevangen Roodborsten werden 51 ex. in hetzelfde jaar teruggevangen (tabel

vangen. Tenslotte werden twee vogels van respectievelijk 27 en 29 september beide op 2 oktober teruggevangen. Drie in de eerste decade van oktober geringde Roodborsten gaven geen terugvangsten. Ook de vogels geringd in de tweede oktoberdecade leverden nog weinig terugvangsten op. Met name de vogels geringd tussen 21 oktober en 1 januari gaven veel terugvangsten, vooral na vijf dagen. Vanaf januari neemt het aantal terugvangsten weer af. Vooral tijdens de piek in de vangsten tussen half maart en eind april is het aandeel terugvangsten na vijf dagen gering. Van de vogels die tussen 11 oktober en 29 april zijn gevangen is slechts één ook buiten deze periode aangetroffen (de hierboven genoemde vogel die op 13

Tabel 1. Aantal nieuw gevangen Roodborsten (n) verdeeld naar vangperiode en onderverdeeld naar de drie onderscheiden groepen terugvangsten in hetzelfde jaar met tussen haakjes het percentage.

vangperiode	N	niet terug	alleen binnen 5 dagen	(ook) na 5 dagen
1 jun - 10 okt	37	32 (86.5)	2 (5.4)	3 (8.1)
11 okt - 20 okt	23	20 (87.0)	1 (4.3)	2 (8.7)
21 okt - 31 dec	59	32 (54.2)	4 (6.8)	23 (39.0)
1 jan - 10 mrt	11	8 (72.7)	2 (18.2)	1 (9.1)
11 mrt - 30 apr	85	72 (84.7)	10 (11.8)	3 (3.5)
totaal	215	164 (76.3)	19 (8.8)	32 (14.9)

1). Hierbij is onderscheid gemaakt tussen vogels die uitsluitend binnen vijf dagen werden teruggevangen en vogels die (ook) na vijf dagen werden teruggevangen. Deze splitsing is gemaakt om een onderscheid te kunnen maken tussen doortrekkers die eventueel enkele dagen in de tuin kunnen pleisteren en overwinteraars die de kans lopen met enige regelmaat teruggevangen te worden.

Roodborsten gevangen van juni tot en met de eerste decade van oktober worden weinig teruggevangen. Van de 37 gevangen individuen zijn vijf teruggevangen waarvan één na een week in juli. De andere vier zijn interessant genoeg om nader te beschouwen. Een vogel geringd op 16 augustus was op 6 en 21 september nog aanwezig. Een vogel geringd op 13 september werd in het volgende voorjaar op 11 en 24 april terugge-

september was geringd).

In elke winter zijn er wel één of enkele Roodborsten die mijn tuin voor langere tijd tot (een deel van) hun territorium hebben uitgekozen. Zij zijn vaak individueel herkenbaar aan hun gedrag, bijvoorbeeld omdat ze steeds via dezelfde route de zeefval benaderen. Bovendien verplaatst ik bij de vaste bezoeker de ring van de linker- naar de rechterpoot om individuele herkenning mogelijk te maken. Deze vogels hoeven dus niet steeds weer te worden gevangen om ze te kunnen identificeren. In tabel 2 is de periode gegeven waarin de vaste bezoekers aanwezig waren. De begindatum geeft waarschijnlijk redelijk nauwkeurig aan vanaf wanneer de vogel aanwezig is, de werkelijke

Tabel 2. Periodes waarin vaste bezoekers per winterseizoen aanwezig waren (eerste en laatste vangst) met tussen haakjes het aantal terugvangsten. * betreft dezelfde vogel.

jaar	periode			
1989/1990	19-11	tot	10-12	(2)
	9-12	tot	18-2	(2)
1990/1991	2-11	tot	1-2	(8)
1991/1992	15-11	tot	25-1	(3)
	7-11	tot	25-12	(3)
1992/1993	15-11	tot	31-1	(2)
	23-10	tot	30-11	(3)
1993/1994	26-11	tot	22-2	(4)
	22-10	tot	2-4	(14)
1994/1995	17-10	tot	31-3	(9)*
1996/1997	26-10	tot	12-3	(2)
	6-11	tot	6-12	(4)
	25-12	tot	19-4	(4)
1997/1998	25-10	tot	26-3	(7)*
	12-10	tot	20-12	(2)
1998/1999	23-10	tot	14-11	(2)
	1-11	tot	6-2	(2)
1999/2000	29-10	tot	12-2	(4)

einddatum zal in een aantal gevallen één tot twee weken later liggen. Soms lijkt er sprake van verdrijving door een soortgenoot (1989/1990, 1993/1994, 1998/1999). In 1996/1997 leek mijn tuin het grensgebied te zijn van tenminste drie territoria. Van vijf vogels kon plaatstrouw tussen verschillende winters worden aangetoond. Eén vogel werd zelfs in drie verschillende winters gevangen. Zo werd de eerste vogel uit de winter 1992/1993 in tabel 2 in de volgende winter alleen op 20 november teruggevangen. Een vogel geringd op 24 oktober 1993 werd in die winter alleen twee dagen later teruggevangen. De volgende winter werd deze vogel alleen op 25 december gevangen. Op 14 oktober 1995 werd een Roodborst geringd die in die winter niet werd teruggevangen. De volgende winter werd de vogel op 1 december en 19 januari teruggevangen. Op 17 oktober 1995 werd een Roodborst geringd die tot 31 maart 1996 aanwezig bleef (tabel 2). De volgende winter werd deze vogel niet weer gevangen. Echter op 25 oktober 1997 werd de vogel weer gevangen en bleef aanwezig tot 26 maart. De vogel die op 25 december 1996 werd geringd en daarna tot 19 april vier maal werd teruggevangen (tabel 2), was de daaropvolgende winter ook afwezig. De

twee volgende winters was deze vogel kortstondig aanwezig met vangsten op 12 januari en 27 februari 1999 en op 16 december 1999.

Terugmeldingen

Er zijn slechts twee terugmeldingen via derden ontvangen. Een vogel, geringd op 21 november 1998, werd op 24 december 1998 bij de burens dood in de tuin gevonden. De tweede vogel was geringd op 31 maart 1993 op Helgoland, Duitsland en werd 19 november 1993 in Leek teruggevangen. Vermeldenswaardig is verder dat ik in het nabijgelegen Oostwold op 8 oktober 1989 en 21 april 1990 twee Roodborsten ving die respectievelijk op 25 september 1989 in Zuid-Zweden en 28 april 1989 in Denemarken waren geringd.

Discussie

Leek ligt in het Zuidelijk Westerkwartier op de grens van de provincies Groningen en Drenthe. In het Zuidelijk Westerkwartier is de Roodborst een algemene broedvogel. Hier bereikt de soort voor Groningen zijn hoogste dichtheid (Van den Brink *et al* 1992). In Drenthe is de Roodborst een zeer talrijke broedvogel (Van Dijk *et al* 1982). Nederlandse broedvogels zijn deels standvogels en deels trekvogels. Het deel trekvogels trekt in de herfst deels weg naar Zuid-Frankrijk en Iberië (SOVON 1987). Uit het in dit artikel gepresenteerde materiaal blijkt niet dat een deel van de Leekster broedvogels overwintert.

Voor Groningen wordt aangenomen dat de herfsttrek van de Roodborst in september begint, omdat de soort dan in het noorden van de provincie ineens veel talrijker voorkomt (Van den Brink *et al* 1992). Voor geheel Nederland neemt SOVON (1987) aan dat de herfsttrek reeds in augustus begint, ook dit op grond van een toenemende presentie. Onduidelijk blijft of hier sprake is van trekkende vogels of van dispersie van jonge vogels voorafgaand aan de echte trek. Feit is dat in de zomer in Leek gevangen vogels weinig worden teruggevangen wat op zijn minst op rondzwerven duidt. Uit het in dit artikel gepresenteerde materiaal blijkt dat

Roodborst

foto Krijn Dijkema

in de zomer gevangen Roodborsten (de broedvogels en hun jongen) 's winters afwezig zijn. Dit duidt op wegtrek in de herfst. Deze wegtrek vindt dan plaats tot in de eerste week van oktober (nog twee terugvangsten op 2 oktober). Dit komt goed overeen met de tellingen en de vangsten, omdat in de eerste week van oktober weinig Roodborsten aanwezig zijn. De terugvangst op 11 en 24 april van een in september gevangen Roodborst geeft een indicatie van de terugkeer van de broedvogels.

Uit de tellingen, vangsten en terugvangsten blijkt dat de doortrekkers en de wintergasten vanaf de tweede week van oktober arriveren. Deze doortrekkers en overwinteraars komen enerzijds uit Noord-Duitsland en Polen en anderzijds uit Fenno-Scandinavië (SOVON 1987). Terugmeldingen van in het kader van dit onderzoek geringde Roodborsten zijn schaars. Tezamen met de in Oostwold geringde Roodborsten blijkt dat in elk geval de vogels uit Fenno-Scandinavië vertegenwoordigd zijn. Mogelijk zijn ook de vogels uit Noord-Duitsland en Polen vertegenwoordigd. De vogel geringd op Helgoland kan echter ook heel goed uit Scandinavië komen.

De top van de najaarstrek valt in Leek in de tweede en derde decade van oktober. Dit is in overeenstemming met de bevindingen voor de

gehele provincie Groningen (Van den Brink *et al* 1992). In deze periode arriveren ook de vogels die overwinteren. Een onderscheid tussen doortrekkers en overwinteraars van de in Leek gevangen vogels is moeilijk te maken, omdat in een heel klein gebied is gevangen op een sterk territoriale vogelsoort. Wanneer een gevangen vogel nadien twee tuinen verderop een territorium verwerft, zal hij niet worden teruggevangen. Eenmaal gevangen vogels kunnen daarom niet zonder meer als doortrekkers worden aangemerkt. Ditzelfde geldt voor plaatsrouw tussen de verschillende winters. Dit is slechts aan te tonen voor vogels die dat letterlijk zijn. Ook hier zal geen terugvangst plaatsvinden, wanneer in een volgende winter het territorium twee tuinen verder is. Dit blijkt ook uit het feit dat van de zes vogels die in volgende winters werden teruggevangen twee een tussenliggende winter niet werden gevangen. Los daarvan zullen veel vogels een volgende winter niet meer in leven zijn. Dat ondanks deze beperkingen zowel in dezelfde winter als in volgende winters meerdere Roodborsten worden terugge-

vangen zou er op kunnen duiden dat een aanzienlijk deel van de vogels overwinteraar is en in volgende winters plaatstrouw is.

De top van de voorjaars trek valt in Leek in de derde maartdecade en de eerste twee aprildecades. Daarna is er weinig trek meer. Voor het kustgebied van Groningen geldt voor de derde aprildecade nog een sterke doortrek gevolgd door een lichte doortrek in mei (Boekema *et al* 1983). Mogelijk betreft dit een groep vogels die het binnenland overvliegt en aan de kust gestuwd wordt door de zee.

Samenvatting

Aan de hand van wekelijkse tellingen in combinatie met ringonderzoek is getracht inzicht te krijgen in de trek en overwintering van Roodborsten in een tuin in Leek. Roodborsten zijn het gehele jaar aanwezig. De plaatselijke broedvogels en hun jongen trekken tot in begin oktober weg en zijn in april weer terug. Overwinteren van deze vogels kon niet worden aangetoond. In de tweede en derde oktoberdecade is de najaars trek op zijn top. Naast doortrekkers bevat deze groep ook de vogels die overwinteren. Plaatsstrouw tussen verschillende winters kon worden aangetoond. De voorjaars trek heeft zijn piek tussen 21 maart en 21 april. Op grond van enkele terugmeldingen blijkt dat de doortrekkers en wintergasten in elk geval uit Fenno-Scandinavië en mogelijk ook uit Noord-Duitsland en Polen komen.

Literatuur

- Boekema, E.J., P. Glas & J.B. Hulscher. 1983. De vogels van de provincie Groningen. Wolters Noordhoff, Groningen.
- Brink, H. van den, J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg. 1992. Vogelatlas van Groningen. Avifauna Groningen.
- Dijk, A.J. van & B.L.J. van Os. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- SOVON. 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.

*Klaas Koopman
Diligencelaan 11
9351 PR Leek*